

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

بررسی اعراب قرآن در مجمع البیان آیه ۲۰ تا ۷۰ سوره بقره

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: محمد علی محقق

استاد راهنما: حجة الاسلام والمسلمین آقای عبدالرضا پور مطلوب

استاد مشاور: حجة الاسلام والمسلمین آقای محمد رضا پایانی

اردیبهشت ماه ۱۳۸۵

□ مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلااشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ

تقدیم و اهداء

این اثر ناچیز را تقدیم به گوهر بی نظیر عالم هستی، به پیشگاه مقدس و پاک امام دوم سبط اکبر رسول خدا ﷺ، امام حسن مجتبیٰ علیهما السلام که از عنایت و لطف آن دریای کرم و بزرگواری بهره مند، از صمیم قلب و با کمال اخلاص کوچکانه، تقدیم می‌دارد.

و همچنین تقدیم به تک‌سوار کوی عدالت، منتقم آل محمد ﷺ که چشمان همه مستضعفان و عدالتخواهان بر انتظار ظهور پر خیر و برکش دوخته شده تا با ظهور منحصر به فردش، تحقق بخش آرمانهای بلند اسلامی باشد.

تقدیر و سپاسگزاری:

سپاس و ستایش خدای را که آدم را خلق کرد و با زیور علم آن را مزین نمود و از همه عوالم آن را جدا ساخت.

دروود فراوان خداوند بر همه فرستادگان خداوند مخصوصاً بر خاتم انبیاء محمد (ص) و بر همه اوصیاء او مخصوصاً بر قائم آل محمد حجة بن الحسن العسکری «روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء».

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» تشکر می‌کنم از همه خدمتگزاران دینی در زمینه‌های گوناگون به خصوص در زمینه تدوین پایان‌نامه و هم چنین از زحمات دوستانه و راهگشای استاد معزز راهنما جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای عبدالرضا یوز مطلوب، مشاور محترم جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای محمد رضا پایانی که زحمات زیادی را متحمل شدند و مشاوره‌های مفیدی را ارائه نمودند سپاسگزاری می‌نمایم. و از پیشگاه خداوند منان توفیقات بیش از پیش

همه حضرات را مسألت می‌نمایم.

چکیده پایان نامه

پایان نامه حاضر با عنوان «بررسی اعراب قرآن کریم در مجمع البیان آیات ۳۰ تا ۷۰ سوره مبارکه بقره» تدوین شده است.

این رساله مشتمل بر سه بخش می‌باشد که بخش اول پیرامون کلیات که در برگزیده تعریف موضوع ضرورت و پیشینه تحقیق همچنین معرفی اجمالی کتاب مجمع البیان و پدید آورنده آن است.

بخش دوم ذکر نکات اعرابی آیات برگزیده‌ای از سوره مبارکه بقره بر اساس مجمع البیان است و بخش سوم جمع بندی و کتابنامه و بر شمردن منابع مورد استفاده نگارنده است.

این پایان نامه سعی دارد تا به فراخور حوصله خود نظرات مفسر شهیر شیعی مرحوم طبرسی (ره) پیرامون اعراب آیات قرآنی در کتاب مجمع البیان (در محدوده مذکور) را مطرح کرده تا با مقایسه آن با اقوال سائر مفسرین و علماء نحو، مجالی برای داوری در خصوص ابداع و نوآوری وی و یا احتمالاً اقتباس او از دانشمندان ماقبل پیش آورد.

روش کار بدین قرار است که ابتدا بخش «اعراب» ترجمه شده و پس نظرات مرحوم طبرسی (ره) در کنار سائر اقوال (خصوصاً علماء معاصر یا متقدم بر ایشان) ذکر شده و بین اقوال تطبیقی صورت گرفته که هدف از این کار چند امر است:

- ۱- کشف منابع مورد استناد مرحوم طبرسی (ره).
- ۲- شناسائی افرادی که مرحوم طبرسی (ره) از ایشان بهره برده است.
- ۳- ارائه نحوه طرح مباحث از سوی مصنف.
- ۴- یافتن ابداع‌های احتمالی یا احیاناً اقتباس کامل وی از سائرین.

در ادامه بخشی با عنوان نتیجه‌گیری آمده که در آن نگارنده به دنبال پاسخ به مسأله‌های مورد نظر خود است.

هم چنین در ابتدای هرگفتار پس از ذکر آیه مورد بحث ترجمه آن از قلم متقن و شریف جناب آیه الله ناصر مکارم شیرازی به جهت اتقان و استحکام کم نظیر آن ارائه شده تا حصول به معنا و سهولت دریافت مطالب را روان تر نماید.

با بررسی نقطه نظرهای مرحوم طبرسی (ره) اینگونه می‌نماید که وی آراء مشهور را برگزیده و عمده تکیه او بر کتاب التبیان شیخ طوسی (ره) بوده و از خویش نظر جدید یا منفرد از دیگران برجای گذاشته و منابع مورد استفاده او نیز قابل تشخیص است.

فهرست مطالب

□	تقدیم و اهداء
□	تقدیر و سپاسگذاری:
□	چکیده:

بخش اول: کلیات

۲	تاریخچه و پیشینه اعراب قرآن کریم
۲	قرآن کریم چشمه سار معارف
۳	تعریف اعراب
۳	معنای لغوی
۳	معنای اصطلاحی
۴	امتیاز و برتری علمی اعراب
۴	اهمیت و ارزش معرفت اعراب در علوم عربیه بالأخص در علم تفسیر
۵	تاریخچه لفظ و اعراب گذاری قرآن کریم
۶	۱. تعریف موضوع
۷	۲. ضرورت تحقیق در این موضوع
۷	۳. پیشینه و سابقه‌ی تحقیق
۸	زندگی‌نامه مرحوم طبرسی (ره)
۹	زندگانی طبرسی
۱۱	سال وفات
۱۱	خاندان طبرسی
۱۴	طبرسی و شعر
۱۴	طبرسی و دیگر علوم ادبی
۱۵	طبرسی و حساب و جبر و مقابله
۱۵	طبرسی و تفسیر

۱۵	طبرسی و سایر علوم شرعی
۱۶	مرحوم طبرسی و وحدت
۱۷	اساتید طبرسی
۱۹	شاگردان طبرسی
۲۱	تألیفات طبرسی
۲۴	معرفی مجمع البیان
۲۵	وجه تسمیه مجمع البیان
۲۶	سبب تألیف
۲۷	مجمع البیان از نگاه دانشمندان اهل سنت
۲۸	ذهبی، صاحب التفسیر و المفسرون
۲۹	مجمع البیان از نگاه دانشمندان شیعه
بخش دوم: اعراب آیه ۳۰ سوره بقره تا ۷۰ سوره بقره از مجمع البیان	
۳۱	بررسی اعراب قرآن در مجمع البیان (آیات ۷۰-۳۰)
۳۱	گفتار اول: آیه ۳۰
۳۱	الاعراب:
۳۳	کلمه «إذ»
۳۷	جمله اول: «إني جاعل...»
۳۸	جمله دوم: «قالوا أتجعل فيها...»
۳۹	جمله سوم: «نحن نسبح»
۴۰	جمله چهارم: «ونقدس لك»
۴۰	جمله پنجم: «إني اعلم»
۴۱	نتیجه گیری
۴۲	گفتار دوم: آیه ۳۲
۴۲	الاعراب:
۴۳	نکاتی پیرامون کلمه «سبحان»
۴۳	نکته اول:
۴۴	نکته دوم:

۴۴ نکته سوم:
۴۵ نکته چهارم.
۴۷ جمله اول: «لأعلم لنا».
۴۸ جمله دوم: «إلا ما علمتنا».
۴۸ جمله سوم: «إنك أنت».
۵۰ نتیجه گیری
۵۱ گفتار سوم: آیه ۳۳
۵۱ الإعراب:
۵۱ جمله اول: «قال يا آدم...».
۵۲ چند نکته
۵۲ نکته اول:
۵۲ نکته دوم:
۵۳ نکته سوم:
۵۴ جمله دوم: «أنبئهم باسمائهم».
۵۴ جمله سوم: «فلما أنبأهم باسمائهم».
۵۴ جمله چهارم: «قال ألم اقل لكم».
۵۵ جمله پنجم: «إني أعلم غيب السماوات والارض».
۵۵ جمله ششم: «أعلم ماتبدون وما كنتم تكتمون».
۵۵ نتیجه گیری
۵۶ گفتار چهارم: آیه ۳۴
۵۶ الإعراب:
۵۷ جمله اول: «وإذ قلنا للملائكة...».
۵۷ جمله دوم: «اسجدوا لآدم...».
۶۰ جمله سوم: «أسجدوا...».
۶۰ جمله چهارم: «فسجدوا إلا، ابليس...».
۶۱ نکته اول:
۶۱ نکته دوم:

۶۲	نکته سؤم:
۶۲	دلایل جن بودن ابلیس
۶۳	نکته چهارم:
۶۵	نتیجه گیری
۶۶	گفتار پنجم: آیه ۳۵
۶۶	الإعراب:
۶۸	جمله اول: «وقلنا یا آدم أسکن أنت وزوجک الجنة»
۷۰	جمله دوم: «فکلا منها رغداً...»
۷۳	جمله سؤم: «حیث شتما...»
۷۶	جمله چهارم: «ولا تقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین.»
۷۶	جمله پنجم: «فتکونا من الظالمین»
۷۷	نتیجه گیری
۷۸	گفتار ششم: آیه ۳۸
۷۸	الإعراب:
۸۰	جمله اول: «قلنا اهبطوا منها جميعاً»
۸۱	جمله دوم: «فإما یأتینکم منی هدی»
۸۳	جمله سؤم: «فمن تبع هداى...»
۸۶	جمله چهارم: «فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون»
۸۷	نتیجه گیری
۸۸	گفتار هفتم: آیه ۳۹
۸۸	الإعراب:
۸۹	جمله اول: «والذین کفروا...»
۸۹	جمله دوم: «وکذبوا بآياتنا»
۸۹	جمله سؤم: «أولئک أصحاب النار...»
۹۱	نتیجه گیری
۹۲	گفتار هشتم: آیه ۴۰
۹۲	الإعراب:
۹۳	جمله اول: «یا بنی اسرائیل...»
۹۱	نتیجه گیری
۹۹	گفتار نهم: آیه ۴۱

۹۹	الإعراب:
۹۹	جملہ اول: «و آمنوا بما أنزلت...»
۱۰۰	جملہ دوم: «لما معکم»
۱۰۲	جملہ سوم: «ولا تكونوا اول کافربه...»
۱۰۳	نتیجہ گیری
۱۰۴	گفتار دہم: آیہ ۴۲
۱۰۴	الإعراب:
۱۰۵	جملہ اول: «ولا تلبسوا الحق...»
۱۰۵	جملہ دوم: «و تکتبوا الحق»
۱۰۷	جملہ سوم: «وانتم تعلمون»
۱۰۷	نتیجہ گیری
۱۰۸	گفتار یازدہم: آیہ ۴۵
۱۰۸	الإعراب:
۱۰۹	جملہ اول: «استعينوا بالصبر والصلاة..»
۱۰۹	جملہ دوم: «إنها لكبيرة...»
۱۱۱	گفتار دوازدہم: آیہ ۴۶
۱۱۱	الإعراب:
۱۱۲	جملہ اول: «الذين يظنون...»
۱۱۴	جملہ دوم: «وانهم ملاقوا ربهم...»
۱۱۸	جملہ سوم: «و أنهم اليه راجعون»
۱۱۸	نتیجہ گیری
۱۱۹	گفتار سیزدہم: آیہ ۴۸
۱۱۹	الإعراب:
۱۲۱	جملہ اول: «اتقوا يوماً»
۱۲۲	جملہ دوم: «لا تجزی...»
۱۲۵	جملہ سوم: «ولا يقبل منها شفاعة...»
۱۲۵	جملہ چہارم: «ولا هم ينصرون»

۱۲۵	نتیجه گیری
۱۲۶	گفتار چهاردهم: آیه ۴۹
۱۲۶	الإعراب:
۱۲۷	جمله اول: «یسومونکم...»
۱۲۸	جمله دوم: «یذبحون أبنائکم...»
۱۳۰	جمله سوم: «و یستحیون نساءکم...»
۱۳۰	جمله چهارم: «و فی ذالکم بلاء من ربکم عظیم.»
۱۳۰	نتیجه گیری
۱۳۱	گفتار پانزدهم: آیه ۵۱
۱۳۱	الإعراب:
۱۳۴	جمله اول: «أربعین...»
۱۳۵	جمله دوم: «ثم إتخذتم العجل من بعده...»
۱۳۷	نتیجه گیری
۱۳۸	گفتار شانزدهم: آیه ۵۴
۱۳۸	الإعراب:
۱۳۹	جمله اول: «و إذ قال موسى لقومه...»
۱۳۹	جمله دوم: «یا قوم»
۱۴۱	جمله سوم: «فتوبوا الی بارئکم...»
۱۴۲	جمله چهارم: «فأقتلوا أنفسکم...»
۱۴۲	جمله پنجم: «ذالکم خیر لکم عند بارئکم»
۱۴۲	جمله ششم: «فتاب علیکم...»
۱۴۲	نتیجه گیری
۱۴۳	گفتار هفدهم: آیه ۵۵
۱۴۳	الإعراب:
۱۴۳	جمله اول: «و إذ قلت یا موسی...»
۱۴۴	جمله دوم: «لن نومن لک...»
۱۴۴	جمله سوم: «حتى نرى الله...»

- ۱۴۷ جمله چهارم: «فاخذتكم الصاعقة...»
- ۱۴۷ جمله پنجم: «وانتم تنتظرون...»
- ۱۴۷ نتیجه گیری
- ۱۴۸ گفتار هجدهم: آیه ۵۷
- ۱۴۸ الإعراب:
- ۱۴۸ جمله اول: «وظللنا عليكم الغمام وأنزلنا...»
- ۱۴۹ جمله دوم: «كلوا من طيبات...»
- ۱۴۹ جمله سوم: «ما رزقناكم...»
- ۱۵۰ جمله چهارم: «وما ظلمونا...»
- ۱۵۰ جمله پنجم: «ولكن كانوا أنفسهم يظلمون...»
- ۱۵۰ نتیجه گیری
- ۱۵۱ گفتار نوزدهم: آیه ۵۸
- ۱۵۱ الإعراب:
- ۱۵۳ جمله اول: «واذ قلنا أدخلوا هذه القرية...»
- ۱۵۴ جمله دوم: «فكلوا منها حيث...»
- ۱۵۴ جمله سوم: «حيث شئتم رغداً...»
- ۱۵۵ جمله چهارم: «وادخلوا الباب سجداً...»
- ۱۵۵ جمله پنجم: «وقولوا حطة...»
- ۱۵۶ جمله ششم: «نغفر لكم...»
- ۱۵۹ جمله هفتم: «وسنزيد المحسنين...»
- ۱۵۹ نتیجه گیری
- ۱۶۰ گفتار بیستم: آیه ۵۹
- ۱۶۰ الإعراب:
- ۱۶۰ جمله اول: «فبدل الذين ظلموا قولا...»
- ۱۶۲ جمله دوم: «الذي قيل لهم...»
- ۱۶۳ جمله سوم: «فأنزلنا على الذين...»
- ۱۶۳ جمله چهارم: «الذين ظلموا...»

۱۶۳	جملة پنجم: «بما كانوا يفسقون»
۱۶۳	نتیجه گیری
۱۶۴	گفتار بیست و یکم: آیه ۶۰
۱۶۴	الإعراب:
۱۶۵	جملة أول: «واذ استسقى موسى لقومه...»
۱۶۵	جملة دوم: «فقلنا اضرب بعصاك الحجر...»
۱۶۶	جملة سوم: «فانفجرت منه اثنتا عشرة عينا...»
۱۶۹	جملة چهارم: «قد علم كل أناس مشربهم...»
۱۶۹	جملة پنجم: «كلوا واشربوا من رزق الله»
۱۶۹	جملة ششم: «ولا تعثوا في الأرض مفسدين»
۱۷۱	نتیجه گیری
۱۷۲	گفتار بیست و دوم: آیه ۶۱
۱۷۲	الإعراب:
۱۷۴	جملة أول: «واذ قلتم يا موسى...»
۱۷۵	جملة دوم: «لن نصبر على طعام واحد...»
۱۷۵	جملة سوم: «فادع لنا ربك يخرج لنا...»
۱۷۷	جملة چهارم: «قال أتستبدلون الذي هو أدنى بالذي هو خير...»
۱۷۸	جملة پنجم: «إهبطوا مصرأ...»
۱۷۹	جملة ششم: «فإن لكم ما سألتكم و ضربت عليهم الذلة والمسكة...»
۱۷۹	جملة هفتم: «و ضربت عليهم - الذلة والمسكنة»
۱۷۹	جملة هشتم: «و بأثو بغضب من الله...»
۱۷۹	جملة نهم: «ذالك بأنهم كانوا يكفرون بآيات الله...»
۱۸۰	جملة دهم: «ويقتلون النبيين بغير الحق...»
۱۸۱	جملة یازدهم: «ذالك بما عصوا وكانون يعتدون»
۱۸۲	نتیجه گیری
۱۸۳	گفتار بیست سوم: آیه ۶۲
۱۸۳	الإعراب:

۱۸۴	جملهٔ اوّل: «انّ الذين آمنوا و الذين هادوا و النصارى و الصابئين...»
۱۸۴	جملهٔ دوم: «من آمن بالله...»
۱۸۵	جملهٔ سوّم: «و عمل صالحاً فلهم أجرهم عند ربهم...»
۱۸۶	جملهٔ چهارم: «ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون...»
۱۸۹	نتیجه گیری
۱۹۰	گفتار بیست و چهارم: آیهٔ ۶۳
۱۹۰	الإعراب:
۱۹۰	جملهٔ اوّل: «واذ أخذنا ميثاقكم و رفعنا...»
۱۹۱	جملهٔ دوم: «ورفعنا فوقكم الطور...»
۱۹۱	جملهٔ سوم: «خذوا ما آتيناكم بقوة...»
۱۹۳	جملهٔ چهارم: «واذكروا ما فيه لعلكم تتقون...»
۱۹۴	نتیجه گیری
۱۹۵	گفتار بیست و پنجم: آیهٔ ۶۷
۱۹۵	الإعراب:
۱۹۶	جملهٔ اوّل: «واذ قال موسى لقومه...»
۱۹۶	جملهٔ دوم: «انّ الله يأمرکم أن تذبحوا بقرة...»
۱۹۷	جملهٔ سوّم: «قالوا أتتخذوننا هزوا...»
۱۹۸	جملهٔ چهارم: «قال أعوذ بالله أن کون من الجاهلین»
۱۹۹	نتیجه گیری
۲۰۰	گفتار بیست و ششم: آیهٔ ۶۸
۲۰۰	الإعراب:
۲۰۳	جملهٔ اوّل: «قالوا ادع لنا ربک»
۲۰۳	جملهٔ دوّم: «بیّن لنا ما هی...»
۲۰۳	جملهٔ سوّم: «ما هی...»
۲۰۴	جملهٔ چهارم: «قال إنه يقول إنها بقرة...»
۲۰۸	جملهٔ پنجم: «فافعلوا ما تؤمرون»
۲۱۰	نتیجه گیری

۲۱۱	گفتار بیست و هفتم: آیه ۶۹.....
۲۱۱	الإعراب:.....
۲۱۲	جمله اول: «قالوا أدع لنا ربك...».....
۲۱۲	جمله دوم: «یبین...».....
۲۱۲	جمله سوم: «مالونها...».....
۲۱۳	جمله چهارم: «قال أنه يقول إنها بقرة...».....
۲۱۳	جمله پنجم: «يقول إنها بقرة صفراء...».....
۲۱۴	جمله ششم: «تسر الناظرین...».....
۲۱۷	نتیجه گیری.....
۲۱۸	گفتار بیست و هشتم: آیه ۷۰.....
۲۱۸	الإعراب:.....
۲۱۸	جمله اول: «قالوا أدع لنا...».....
۲۱۸	جمله دوم: «یبین».....
۲۱۹	جمله سوم: «ماهی».....
۲۱۹	جمله چهارم: «إن البقر تشابه...».....
۲۲۰	جمله پنجم: «وإنا ان شاء الله لمهتدون».....
	بخش سوم: جمع بندی و نتیجه گیری نهایی
۲۲۲	جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....
۲۲۳	فهرست منابع.....

بخش اول

کلیات

۱. ضرورت تحقیق موضوع
۲. هدف تحقیق
۳. پیشینه و سابقه موضوع
۴. بیوگرافی مرحوم طبرسی
۵. معرفی مجمع البیان

تاریخچه و پیشینه اعراب قرآن کریم و اهمیت و تأثیر اعراب در فهم همه علوم اسلامی قرآن کریم چشمه سار معارف

منبع و سرچشمه همه علوم و معارف قدیم و جدید قرآن مجید است، در این کتاب آسمانی همه چیز بیان شده است: «و نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ»^(۱) و این هدایت و رهبری برای بشر است: «هُدًى لِّلنَّاسِ»^(۲) و سعادت و کمالات انسان‌ها در گرو عمل بر این کتاب است و به زبان عربی از مبدأ وجود به توسط روح الامین برای راهنمایی انسان‌ها بر معلم اول به زبان فصیح عربی نازل فرموده است: «بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ» و «قُرْآنًا عَرَبِيًّا»^(۳) و انسان‌ها هم مرکب از روح و جسم هستند به همین دلیل برای هر دو برنامه لازم دارد لذا قرآن تزکیه روح و برنامه بدنی را بیان می‌کند: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»^(۴) و دنیا دار مجاز و گذرگاه است و ماندنی نیست. حتی پیغمبر اکرم ﷺ هم مانند مردم: «إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ»^(۵) لذا این علوم را به شاگرد رشیدش باب مدینه العلم و أهل البيت علیهم السلام که مصداق طهارت کامل امام مبین و صاحب سلوئی است سپردند، زیرا غیر از آن‌ها امکان فهم را ندارند چونکه به زبان رسالت این دو هرگز جداشدنی نیست: «لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّىٰ يَرِدَا إِلَى الْوَحْشِ»^(۶) و آنها دارای علم «ماکان و مایکون و مالم یکن»، لذا حکیم خداوند در اواخر عمر شریف در جمع کثیری از نمایندگان عالم اسلام در غدیر خم جانشین خود قرار داد و همه علوم

۱. نحل، آیه ۸۹.

۲. بقره، آیه ۱۸۵.

۳. شوری، آیه ۱۹۵؛ فصلت، آیه ۳.

۴. آل عمران، آیه ۱۶۴.

۵. زمره، آیه ۳۰.

۶. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۹، ص ۷۳.

را به او سپرد بالاخص قرآن صامت را با ناطق جمع کرد و فرمود: «علیُّ مع القرآن و القرآن مع علی»^(۱) و اینها برای بشریت حقایق را بازگو نموده، و شریعت و حقیقت قرآن را زنده نگاه داشته و تا قیامت حفظ خواهند کرد.

تعریف اعراب معنای لغوی

اعراب مصدر باب افعال از ماده «عرب» می باشد، و در آن سه وجه می باشد:

۱. از باب ضرب یضرب - عرب یعرب عرباً است. به معنی غذا خوردن است.

۲. از باب شرف یشرف. عرب یعرب و عزوبه و عربا در عربی سخن گفتن است.

۳. سمع یسمع عرب یعرب گیر زبان باز شدن و زبان فصیح شدن است.^(۲)

أما اعراب در معنای لغوی خود به معانی مختلفی مانند «بیان، روشن و آشکار کردن مطلب» آمده

است، مانند «اعرب عن نفسه» به روشنی از خود سخن گفت.

معنای اصطلاحی

به حرکات آخر کلمات که در جاهای متفاوت تغییر می کند، اعراب می گویند.^(۳)

تعریف اعراب از ابن جنی: «الاعراب هو الابانة عن المعانی بالالفاظ» اعراب بیان روشن ساختن

معانی توسط الفاظ است.^(۴) در قاموس قرآن آمده: اعراب روشنی کردن مطالب به وسیله

حرکت است.^(۵)

۱. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۹، ص ۷۳.

۲. اصفهانی، راغب، مفردات راغب، ص ۳۴۰.

۳. ابن جنی، خصائص، ج ۱، ص ۳۵.

۴. همان.

۵. قرشی، عنی اکبر، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۳۱۳.

امتیاز و برتری علمی اعراب

برای فضیلت و افتخار علم نحو و علم اعراب همین بس که واضع و بنیان گذار واقعی آن بالاتفاق شیعه و سنی صاحب سلوئی وارث علم لدنی حضرت علی علیه السلام می باشد.

ازهری در ابتدای کتاب التصریح علی الألفیه بن مالک فی النحو می نویسد: «و قد تضافرت الروایات علی أن أوّل من وضع النحو أبو الاسود و أنه أخذہ عن علی بن ابیطالب».

روایات فراوانی دارد که می گوید که أبو الاسود نخستین واضع علم نحو (که همان علم اعرابی است) است و او از حضرت علی علیه السلام گرفته است.

ابن خلکان می گوید: «که از أبو الاسود دثلی سؤال شد که علم نحو و اعراب را از که تحصیل کردی؟ پاسخ داد اصول و قوانین کلی آن را از حضرت علی علیه السلام حفظ نمودم. (۱)

آن اصول کلی این بود: در تقسیمات حکم فرمود: «الاسم ما أنبأ عن المسمی و الفعل ما أنبأ عن حرکت المسمی و الحرف ما أوجد معنی فی غیره» اسم چیزی است که از مسمی خبر می دهد و فعل چیزی است که از حرکت مسمی خبر می دهد و حرف چیزی است که در غیر خود معنی ایجاد می کند. (۲)

پس تعریف اعراب در فنّ نحو: عبارت از علم به قواعدی است که توسط آن حالات و کیفیات اواخر کلمات سه گانه را از حیث معرب و مبنی بودن که در حال ترکیب بر کلمات عارض می گردد، مشخص می کند.

اهمّیت و ارزش معرفت اعراب در علوم عربیه بالأخص در علم تفسیر

اعراب یکی از ویژگی های لغت عرب است و فایده آن شناخت اواخر کلمات عربی است که در

۱. ابن خلکان، وفيات الاعیان، ج ۱، ص ۵۲۷.

۲. مظفر، محمدرضا، اصول نقه، ج ۱، ص ۱۶.